

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ

Υπό ΓΡ. Π. ΚΑΣΙΜΑΤΗ

Ἐνα ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ὑποαναπτύξεως εἶναι ἡ ἔλλειψις ὑγιοῦς μέτρου κρίσεως τῆς σημασίας τῶν διαφόρων γεγονότων. Ἄλλων ὑπερτιμᾶται ἢ διογκώνεται καὶ ἄλλων ὑποτιμᾶται ἢ ἐκμηδενίζεται ἡ σημασία. Ὁ λαὸς μας μὲ τὸ αἰσθητήριόν του, ἔχει δώσει ἐπιγραμματικὰ καὶ σχετλιαστικὰ τὴν εἰκόνα τῆς πρώτης περιπτώσεως. Διότι αὐτὴ εἶναι ἡ φανερὴ. Ἡ δευτέρη, ἡ ἐκμηδένισις, θάπτεται ὑπὸ τὴν σιωπὴν τῶν ἐπαιόντων καὶ συνεπῶς δὲν φθάνει ἕως τὸν λαόν. Λέγει λοιπὸν τὸ λαϊκὸν ἀπόφθεγμα: «Ἐκανε τὸν ποντικὸν γενίτσαρον ...».

Φοβοῦμαι ὅτι τὸ ἴδιον συμβαίνει καὶ μὲ τὴν ἔκθεσιν τοῦ κ. Α. Παπανδρέου διὰ τὴν ἀναδιοργάνωσιν τῆς Ἀνωτάτης Οἰκονομικῆς Παιδείας. Δὲν πταίει βέβαια, δι' αὐτὸ ὁ συντάκτης τῆς. Διότι δὲν φαντάζομαι ὁ ἴδιος, τουλάχιστον, νὰ ἐνόμισε ὅτι ἐπειδὴ ἔκαμε μίαν ἔκθεσιν, ἔπρεπε τὴν ἐπομένῃν τὸ πρωὶ νὰ κυρωθῇ αὕτη ἐν πάσῃ μυστικότητι διὰ νόμου καὶ νὰ ἐφαρμοσθῇ. Τὸ φαντάζομαι ἀκόμη ὀλιγώτερον διότι εἶμαι βέβαιος ὅτι δὲν θεωρεῖ ὅτι εἶναι ἀλάθητος, οὔτε ὅτι μόνον αὐτὸς τὰ γνωρίζει ὅλα, οὔτε ἐπίσης ὅτι ἡμπορεῖ νὰ γίνη τίποτε τὸ σοβαρὸν χωρὶς συζήτησιν καὶ μελέτην ἀπὸ ὅλους τοὺς ἔχοντας κάποιαν γνῶσιν τοῦ θέματος καὶ μάλιστα χωρὶς σύνθεσιν τοῦ δέοντος γενέσθαι μὲ τὴν ἤδη δημιουργουμένην κατάστασιν, τὴν ὁποίαν ἐκεῖνος πού θὰ ἡμπορέσῃ νὰ τὴν ἀνατρέψῃ «διὰ μιᾶς» δὲν ἐγεννήθη, δυστυχῶς, ἀκόμη. Θεωρῶ ἐπίσης βέβαιοι ὅτι θὰ γνωρίζῃ τὸ σύνθημα φαινόμενον τῆς ἀντιδράσεως πού παρουσιάζεται εἰς τὰς ὑποαναπτύκτους ἰδίως κοινωνίας κατὰ τοῦ «εἰδικοῦ ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ», φαινόμενον τοῦ ὁποίου ἔχομεν ἐν Ἑλλάδι ἄπειρα καὶ καθημερινὰ παραδείγματα. Ἄν ἡ ἀντίδροσις δὲν ἐξεδηλώθῃ ἐνωρίτερον, τοῦτο ἴσως ὀφείλεται εἰς τὰς ἐλπίδας καθηγητοποιήσεως πολλῶν νεωτέρων καὶ ἀξιωτάτων, ἄλλωστε, ἐπιστημόνων, ἐλπίδας πού ἐδημιούργησεν αἱ φῆμαι αἱ παρακολου-

θήσασαι τὴν σύνταξιν τῆς ἐκθέσεώς του καὶ αἱ ὁποῖαι δυστυχῶς διεφεύσθησαν μὲ τὴν δημοσίευσίν της, διότι ὁ κ. Παπανδρέου μολονότι εἰς τὰς ὀρθοτάτας ἐν τῷ συνόλω των, γνώμας καὶ παρατηρήσεις κατακρίνει τὴν μονοπωλιακὴν σύνδεσιν τοῦ τακτικοῦ καθηγητοῦ πρὸς τὴν ἔδραν, ἐν τούτοις ἔκαμε τὸ πρακτικὸν ἢ... τακτικὸν λάθος νὰ περιορίσῃ εἰς πέντε μόνον τὰς νέας ἔδρας, ἕξ ὧν αἱ μὲν τρεῖς εἶναι ἤδη κατεληγμέναι αἱ δὲ δύο ἄλλαι εἶναι προφανῆ διαπίστους προορίζονται. Ἔτσι, αἱ διαψευδόμεναι ἐλπίδες θὰ ἐνισχύσουν τὴν ἀντίδρασιν... Καὶ ἔτσι, ἐπίσης, μὲ τὴν διόγκωσιν τῆς σημασίας τῆς ἐκθέσεως, θὰ καταλήξῃ νὰ πάῃ καὶ αὐτὴ εἰς τὸ πλουσιώτατον ἑλληνικὸν Μουσεῖον τῶν Ἀχρήστων Συνθημάτων, ἐνῶ ἔχει καὶ πραγματικὴν ἀξίαν καὶ σημασίαν καὶ πρέπει νὰ συζητηθῇ καὶ νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἐξαγωγήν χρησίμων συμπερασμάτων.

Ταῦτα ἐν εἶδει εἰσαγωγῆς. Ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν, ὅμως, θὰ ἔπρεπε νὰ λεχθῇ διὰ μίαν ἀκόμη φοράν ὅτι δὲν νοσεῖ μόνον ἡ οἰκονομικὴ μας παιδεία, ἀλλ' ἡ παιδεία ἐν γένει, ἡ Παιδεία μὲ κεφαλαιὸν Π, εἰς τὸν τόπον μας. Καὶ εἶναι μὲν γεγονός, ὅπως καὶ πρὸ ἐτῶν εἶχα ἐπισημάνει (βλ. ἄρθρον μου μὲ τὸν τίτλον «Σκέψεις ἀσύγχρονοι ἐπὶ συγχρόνων προβλημάτων» εἰς τὴν «Ἐθνικὴν Ἀνασυγκρότησιν» τοῦ 1958), ὅτι καθ' ὅλην τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἱστορίας τῆς ἐλευθέρως πατριδος ἐδημιουργήθη καὶ ὑπῆρξεν ἐδραία ἡ γενικὴ ἀντίληψις τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας, ὅτι ἡ μεγάλη μόρφωσις δὲν εἶναι καὶ τόσον ἀπαραίτητος καὶ ὅτι τὰ κύρια στοιχεῖα τῆς ζωῆς εἶναι ἡ ἀντίληψις καὶ ἡ πράξις. Αἱ ἐπιτυχεῖς ἐξορμήσεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ κυρίως εἰς τὰς περισσότερον τῆς Ἑλλάδος ὑποαναπτύκτους, πλουσίας δέ, χώρας, καὶ μέσα εἰς μίαν ἀσχημάτιστον φουδαραχικὴν Ἀνατολὴν ἢ μίαν κλυδωνιζομένην ἀπὸ τὴν κρίσιν τῆς ὀριμότητος Δύσιν, εἶχαν καταστήσει τὰς ιδιότητας τῆς καταποσώσυνης καὶ τῆς σκληρᾶς ἐργασίας τὰ ἀποκλειστικὰ θεμέλια κάθε προόδου. Ὅταν ἦμουν φοιτητὴς καὶ ὕστερα ὅταν πτυχιούχος πιά, ἐπρόκειτο νὰ φύγω δι' εὐρυτέρας σπουδὰς εἰς τὸ ἐξωτερικόν, πολλοί, καὶ ὄχι ἐκ τῶν ἀσήμων, μοῦ ἔλεγαν: «Τί τὰ θέλεις αὐτά, ὁ Μομφερᾶτος ἦταν μόνος «προλύτης», («προλύται» ἔλέγοντο παλαιότερον ὅσων τὸ δίπλωμα εἶχε τὸν κατώτατον βαθμόν), ὁ δὲ Δημητρακόπουλος δὲν ἐσπούδασεν εἰς τὸ ἐξωτερικόν...». Αὐτὴ ἡ δραματικὴ διὰ τὸν τόπον καὶ τὸ μέλλον του ἀντίληψις ἐσφράγισε τὴν μορφήν τῆς Παιδείας μας, ὄχι μόνον τῆς Ἀνωτέρας ἀλλὰ καὶ τῆς Μέσης. Καὶ ἐφθάσαμεν κάποτε νὰ εἴμεθα καθυστερημένοι χρόνια καὶ χρόνια πίσω ἀπὸ τοὺς ἄλλους λαοὺς. Ἄν ζυγίσωμεν τὰς γνώσεις καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν κρίσιν ποῦ ἔχει ὁ Γάλλος, π.χ., ἀπόφοιτος τοῦ Γυμνασίου μὲν τὸν Ἑλληνα ὁμοίωβαθμόν του —καὶ εἶμαι βέβαιος καὶ ὁ Βούλγαρος καὶ πολλοὶ ἄλλοι— παρὰ τίς γκρίνιες τῶν Γάλλων ὅτι καὶ ἐκεῖ ὑπάρχει κάποια παρακμὴ, θὰ μᾶς καταλάβῃ ἱλιγγος. Ἄς μὴ ρίψωμεν δὲ οὔτε βλέμμα πέραν τοῦ Ἀτλαντικοῦ, εἰς τὴν χώραν ὅπου καὶ ἡ ἐκπαίδευσις εἶναι «βιομηχανία». Ἐδιάβασα πρὸ ἐτῶν εἰς τὸ «Fortune» ἓνα χαριτωμένο ἄρθρον τοῦ Daniel Seligman μὲ τὸν τίτλον «The Low Productivity of the Education industry». Ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἔλεγε, ὅτι τὸ 1928 οἱ σπουδασταὶ ἐμορφώνοντο «ἀποδοτικώτερα» διότι ἀπαιτοῦσε καθ' ἓνας ὀλιγώτερες ὥρες «διδασκαλικῆς δυνάμεως» (teaching manhours). Τὸ 1900 ὑπῆρχε ἓνας δάσκαλος γιὰ κάθε 37

μαθητάς, τὸ 1928 ἕνας γιὰ κάθε τριάντα καὶ 1957 ἕνας γιὰ κάθε 26. Σὲ πόσους μαθητάς ἀντιστοιχεῖ κάθε δάσκαλος στὴν Ἑλλάδα, εἰς τὴν πράξιν καὶ ὄχι μὲ τὴν μέθοδον τοῦ «κατὰ κεφαλὴν ὑπολογισμοῦ»;

Ἡ νοοτροπία ὑποτιμήσεως τῆς μορφώσεως

Τίποτε δὲν μᾶς ἐσταμάτησε εἰς τὸν δρόμον τῆς νοοτροπίας αὐτῆς τῆς ὑποτιμήσεως τῆς μορφώσεως. Καὶ ἕνα ἀπὸ τὰ δείγματα, εἶναι ἡ περίφημος διάταξις τοῦ ἀρθροῦ 71 τοῦ Συντάγματος περὶ ἀσυμβιβάστου τῆς βουλευτικῆς ιδιότητος ὄχι μόνον μὲ τὴν ιδιότητα τοῦ δημοσίου ὑπαλλήλου γενικῶς, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν θέσιν τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου, διάταξις πού δὲν ὑπάρχει σὲ κανένα Σύνταγμα τοῦ κόσμου, διότι εἰδικῶς διὰ τοὺς καθηγητάς τοῦ Πανεπιστημίου, ὑπάρχει εἰδικὴ ἐξάρεσις καὶ ὅπου οὗτοι ἔχουν τὴν δημοσιουπάλληλικὴν ιδιότητα. Ἄς λεχθῆ μόνον ὡς παράδειγμα ὅτι εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁ Πρωθυπουργὸς Καθηγητῆς κ. Ἀμιντόρε Φαυφάνι, διδάσκει οἰκονομικὰ μαθήματα εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Ρώμης καὶ σήμερα πού εἶναι Πρωθυπουργός. Χάρις εἰς τὴν διάταξιν αὐτὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ Συντάγματος, τὸ Πανεπιστήμιόν μας ἐστερήθη τῆς διδασκαλίας τριῶν ἀνθρώπων πού παρητήθησαν διὰ τὰ πολιτευθῶν, τοῦ κ. Κανελλοπούλου, τοῦ κ. Τσάτσου καὶ ἐμοῦ, οἱ ὅποιοι καὶ δὲν ἀντικατεστάθησαν, μὴ διδαχθείσης ἕκτοτε ὑπευθύνως οὔτε τῆς Κοινωνιολογίας, οὔτε τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου, οὔτε τῆς Κοινωνικῆς Νομοθεσίας καὶ Πολιτικῆς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον. Αὐτὸ εἶναι μιὰ ἄλλη ἱστορία ...

Ἡ νόσος εἶναι βαθύτερη καὶ γενικώτερη

Ἡ νόσος εἶναι λοιπόν, βαθύτερη καὶ γενικώτερη. Καὶ κινδυνεῖ νὰ γίνῃ ἀθεράπευτη. Διότι παρ' ὅλας τὰς προσπάθειάς πού κατεβλήθησαν, μὲ τὰς διαφόρους ἐπιτροπὰς Παιδείας καὶ τὴν ἀπόπειραν ἐνισχύσεως τῆς τεχνικῆς ἐκπαιδεύσεως, δὲν ἐγινε σπουδαία πρόοδος. Ὅπως φοβοῦμαι ὅτι δὲν θὰ γίνῃ καὶ μὲ τὰς προτάσεις τοῦ κ. Παπανδρέου, καὶ ἂν ἐφαρμοσθοῦν καὶ ἂν—ὅπερ σπουδαιότερον, ἐφαρμοσθοῦν καλῶς, πράγματα διὰ τὰ ὅποια δεινῶς ἀμφιβάλλω—διότι ὄλων τῶν ἐκδηλώσεων τῆς νόσου αὐτῆς ἡ βάσις εἶναι δυστυχῶς μία, ὅτι ἡ Παιδεία εἰς ὅλους τοὺς βαθμοὺς ἐλάχιστα ἔχει πλέον, κατὰ τὴν κοινὴν ἀντίληψιν, τὸν προορισμὸν τῆς μορφώσεως τῶν μαθητῶν καὶ τῶν φοιτητῶν καὶ ἡ κυριαρχοῦσα ὄψις τῆς εἶναι ἡ ὀφελιμιστικὴ, ἐπιδιώκεται δηλαδὴ, δι' αὐτῆς μόνον ἡ ἀπόκτησις ὅπως—ὅπως, ἐνὸς «χαρτιοῦ» καὶ ἡ δι' αὐτοῦ κατάστασις μὲ ἀγῶνας, ἀλλ' ἰδίως μὲ «μέσα» μιᾶς θέσεως ...

Τὰ «Λαϊκὰ πανεπιστήμια» τῆς Γαλλίας

Ὅλα ὅσα λέγει ὁ κ. Παπανδρέου περιγράφων τὴν κατάστασιν τῆς Ἀνωτάτης Παιδείας εἶναι ἀπολύτως ὀρθά. Βέβαια, παραγνωρίζει τὸ γεγονός ὅτι τὸ ἑλληνικὸν σύστημα διαφέρει τοῦ ἀμερικανικοῦ καὶ τοῦ ἀγγλικοῦ

ἀκόμη, διότι ἔχει ὡς βάσιν τὴν ὁμοιομορφίαν καὶ τὴν ἐξάρτησιν ἀπὸ τὸ Κράτος, ἐνῶ εἰς τὰς Ἑνωμένας Πολιτείας, ὅπου τὰ Ἀνώτατα Ἰδρύματα καὶ πολλὰ ἀπὸ τὰ Ἰδρύματα Μέσης Παιδείας, εἶναι κατὰ βάσιν ἔργα ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας, εἶναι ἀπεριόριστος ἡ δυνατότης διαφοροποιήσεως. Εἰς τὴν Εὐρώπῃν, ἐκείνην ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀντιγράφει συνήθως τοὺς θεσμοὺς τῆς ἢ Ἑλλάς, ὑπάρχει παντοῦ κατ' ἀρχὴν ἡ ὁμοιομορφία, αἱ δὲ παρεκκλίσεις εἶναι μικραὶ. Ὑφίστανται βέβαια καὶ εἰς τὴν Εὐρώπῃν Ἰδρύματα Ἐπιστημονικῆς Ἑρεῦνης ἰδρυμένα ἀπὸ ἰδιώτας κατὰ τὸ πλεῖστον ὅμως ἐντάσσονται εἰς ἓνα ἐνιαῖον πρόγραμμα, μὲ ἐνιαῖον ἔλεγχον ἀπὸ τὸν Ὑπουργὸν τῆς Παιδείας. Ἄλλ' ἐκεῖ αἱ διέφοδοι εἶναι πολλαὶ καὶ ἡ δίψα τῆς μορφώσεως ἀνεξαρτήτως σκοπιμότητος, πολὺ μεγάλη. Μόνον ἂν ἀναλογισθῆ κανεὶς τί ἔργον ἀποδίδουν, μὲ τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ κράτους, τὰ «Λαϊκὰ Πανεπιστήμια» εἰς τὴν Γαλλίαν, ποὺ εἶναι ἰδρύματα ἐλευθέρων σπουδῶν καὶ δὲν παρέχουν κανένα δίπλωμα καταλαμβάνεται ἀπὸ θαυμασμὸν καὶ διὰ τὸν λαὸν ποὺ διψᾷ ἀπὸ μόρφωσιν καὶ διὰ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ χάνουν χρόνον ἀπὸ τὸ κύριον ἔργον τους, διὰ νὰ τὴν δώσουν. Πόση θὰ ἦτο ἡ ὠφέλεια ἂν τὸ ἔργον τῆς Ἑταιρείας τῶν «Φίλων τοῦ Λαοῦ» ποὺ ἔχει γίνεαι ἓνας εἶδος «Λαϊκοῦ Πανεπιστημίου» παρ' ἡμῖν, διηρῦνετο, ἐπεξετείνετο εἰς Θεσσαλονίκην, Πάτρας, Κομοτινὴν, Κέρκυραν, κλπ. μὲ διαφορετικὰ εἰς κάθε μέρος μορφᾶς—π.χ. εἰς τὴν Κέρκυραν μὲ τὴν μορφὴν ἀναβιώσεως τοῦ Ἰουίου Ἀκαδημίας—καὶ ἐνισχέτο, ὄχι μόνον οἰκονομικῶς ἀπὸ τὸ Κράτος ἀλλὰ προπαντὸς ἠθικῶς ἀπὸ τοὺς πνευματικούς ἀνθρώπους καὶ τοὺς ἐπιστήμονας τοῦ τόπου, καταδεχομένους νὰ διδάξουν ὄχι ὅμως ὅπως εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, ἀλλὰ ἀπλουστεύοντες τὰ πράγματα, πράγμα ποὺ εἶναι καὶ τὸ δυσκολώτερον—εἰς τὰ Λαϊκὰ αὐτὰ «Πανεπιστήμια».

Ἐπίσης παραγνωρίζει ὁ κ. Παπανδρέου ὅτι ἡ ἐξηγητικὴ ἢ τυπολατρικὴ (ἢ φορμαλιστικὴ, ὅπως λέγει) μορφὴ ποὺ παίρνει σ' ἐμᾶς ἡ νομικὴ μόρφωσις, συνδέεται μὲ τὸν ἐπαγγελματικὸν χαρακτῆρα τοῦ πτυχιῦ τῆς Νομικῆς, τὸ ὁποῖον εἶναι ἄσχετον μὲ αὐτὸν εἰς τὴν Ἀμερικὴν καὶ τὴν Ἀγγλίαν. Βέβαια τὸ κακὸν παραγίνεται διὰ λόγους παραδόσεως καὶ ἑλλείψεως πνοῆς ποὺ ὀδηγεῖ εἰς ἀντίδρασιν πρὸς κάθε νεωτερισμὸν καὶ κάθε ἀνοίγμα πρὸς τὴν γενικώτερην κοινωνικὴν ἐπιστήμην, ἡ ἀρχικὴ ὅμως αἰτία εἶναι ἡ σημειωθεῖσα.

Αἱ παραγνωρίσεις αὐταὶ ἔχουν τὸν ἀντίκτυπὸν τους εἰς τὰ προτεινόμενα μαθήματα. Διὰ νὰ φέρω ἓνα παράδειγμα, δὲν γνωρίζω, διότι δὲν ἔχω ὑπ' ὄψιν μου τὸν Ὄργανισμὸν τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μπάρκλεϋ, τί γίνεται ἐκεῖ, ἀπὸ τοὺς Ὄργανισμοὺς ὅμως τοῦ Columbia καὶ τοῦ Princeton βλέπω ὅτι δὲν ὑπάρχει Σχολὴ οἰκονομικῆ—ὄχι μόνον κοινωνιολογικὴ καὶ φυσικὰ καὶ νομικῆ—ποὺ νὰ μὴν ἔχη εἰς τὸ πρόγραμμά της δύο ἢ τρία μαθήματα Κοινωνικῆς Πολιτικῆς, Νομοθεσίας καὶ Οἰκονομίας ὑπὸ διάφορα ὀνόματα. Ἄν δὲ τὰ μαθήματα αὐτὰ θεωροῦνται χρήσιμα εἰς χώραν ποὺ κατ' οὐσίαν δὲν ἔχει κοινωνικὸν πρόβλημα, τὸ δὲ ἐργατικὸν ζήτημα εἶναι συνάρτησις τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς, ὄχι διότι ἔτσι τὸ θέλει ἡ οἰκονομικὴ θεωρία, ἀλλὰ διότι τὰ συνδικάτα ἔχουν ἐξελιχθῆ εἰς αὐτοτελεῖς οἰκονομικὰς δυνάμεις, δυναμένας νὰ ἰσοροπήσουν τὰς δυνάμεις τοῦ κεφαλαίου καὶ ἀξιούσας νὰ συνεργασθοῦν ἐπὶ ἴσοις.

ὄροις με αὐτάς, πόσον ἀπαραίτητα εἶναι τέτοια μαθήματα εἰς τὴν χώραν μας, ὅπου τὸ ἐργατικὸν θέμα ἔχει ἄλλας ρίζας καὶ συναρτᾶται μετὰ τὴν ψυχολογίαν τῶν μεσαίων τάξεων, ἀπειλοῦν, ἂν γίνῃ κακὸς χειρισμὸς τους νὰ ὀδηγήσῃ εἰς ἀπροβλέπτου ἐκτάσεως πολιτικὰς καὶ κοινωνικὰς συνεπείας. Ἐν τούτοις, εἰς τὴν ἔκθεσιν τοῦ κ. Παπανδρέου, τὸ μόνον μάθημα ποῦ εἶδα σχετικὸν μετὰ τὴν Κοινωνικὴν Πολιτικὴν, εἶναι τὸ ὀριζόμενον διὰ τὸ τέταρτον ἔτος τῆς προτεινομένης Σχολῆς Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν τοῦ Πανεπιστημίου, μετὰ καλὴν ἀπὸ οἰκονομικῆς, ὅμως, κυρίως ἀπόψεως ἐμφάνισιν τοῦ περιεχομένου του εἰς τὴν ἀναλυτικὴν περιγραφὴν, διὰ τὰς ἄλλας ὅμως Σχολὰς κάτι ποῦ ἔχει κάποιαν σχέσιν μετὰ τὴν Κοινωνικὴν Πολιτικὴν, εἶναι μόνον ἓνα μάθημα εἰς τὸ τρίτον ἔτος καὶ μόνον διὰ τὸ μῆμα Ὁργανώσεως καὶ Διοικήσεως τῆς Ἀνωτάτης Σχολῆς Οἰκονομικῶν καὶ Ἐμπορικῶν Ἐπιστημῶν μετὰ τὸν τίτλον «Σχέσεις μεταξὺ ἐργοδοτῶν καὶ ἐργατῶν». Τὸ δὲ μάθημα αὐτὸ λησμονεῖται, μετὰ ταῦτα, εἰς τὸ Σχέδιον Ἀναλυτικῆς Περιγραφῆς τῶν μαθημάτων τῆς ἰδίας Σχολῆς. Διὰ τὰς Ἀνωτάτας Βιομηχανικὰς Σχολὰς (*) καὶ τὴν Πάντειον δὲν ὑπάρχει τίποτε.

Ἐπιπροσέτι, ὅτι καὶ πολλὰ ἄλλα τοιαῦτα παραλείψεις ὑπάρχουν, ὀφειλόμενα εἰς τὴν ἀγνοίαν τῶν συνθηκῶν τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς καὶ ἀκόμη εἰς τὴν παραγνώρισιν τῶν Εὐρωπαϊκῶν συνθηκῶν μορφώσεως, αἱ ὁποῖαι εἶναι συντηρητέαι μετὰ τὸν τόπον μας. Τὰ δύο αὐτὰ στοιχεῖα εἶναι ἐν τούτοις ἀπαραίτητα διὰ τὴν κατάρτισιν καὶ, ἀκόμη περισσότερον, διὰ τὴν ἐπιτυχίαν ἐνὸς προγράμματος.

Ἐπιπροσέτι, ὅτι καὶ πολλὰ ἄλλα τοιαῦτα παραλείψεις ὑπάρχουν, ὀφειλόμενα εἰς τὴν ἀγνοίαν τῶν συνθηκῶν τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς καὶ ἀκόμη εἰς τὴν παραγνώρισιν τῶν Εὐρωπαϊκῶν συνθηκῶν μορφώσεως, αἱ ὁποῖαι εἶναι συντηρητέαι μετὰ τὸν τόπον μας. Τὰ δύο αὐτὰ στοιχεῖα εἶναι ἐν τούτοις ἀπαραίτητα διὰ τὴν κατάρτισιν καὶ, ἀκόμη περισσότερον, διὰ τὴν ἐπιτυχίαν ἐνὸς προγράμματος.

Ἐτσι ὑπάρχει ἐμφανῶς μείωσις τῶν μαθημάτων γενικῆς μορφώσεως, ὅπως ἡ Εἰσαγωγή εἰς τὴν Φιλοσοφίαν, τὴν Ἱστορίαν κλπ., τὰ ὁποῖα εἰς ἄλλας χώρας ὑποτίθεται ὅτι διδάσκονται εἰς τὴν Μέσην Παιδείαν, ἀλλὰ τὰ ὁποῖα ἐδῶ πρέπει νὰ διδαχθῶν εἰς τὰ πρῶτα ἔτη τῆς Ἀνωτάτης διὰ νὰ πληρωθῇ τὸ κενόν. Ἴσως, μάλιστα, τὰ μαθήματα αὐτὰ χρειάζονται εἰς εὐρείαν δὲ κλίμακα καὶ δι' ἓνα πρόσθετον λόγον. Διὰ νὰ ἐξοικειωθῶν αἱ νεαὶ γενεαὶ μετὰ τὴν ἤρεμον ἀντιμετώπισιν τῆς ἀληθείας καὶ μετὰ τὴν ἀναζήτησιν αὐτῆς, πρᾶγμα ποῦ εἶναι ἡ βᾶσις τῆς μορφώσεως. Τί νὰ κάμωμεν τὴν γνώσιν τοῦ Edgeworth καὶ τοῦ Drobisch, ὅταν αἱ στατιστικαὶ μας γίνονται μετὰ τὸν σκοπὸν, ποῦ γίνονται, καὶ ὅταν ἀκόμη γίνονται, καὶ ὑπευθυμίζουσι τὴν γνώμην τοῦ Ντισραέλι, ὅτι «ὑπάρχουν τριῶν κατηγοριῶν ψεῦδη, τὸ ἀπλοῦν ψεῦδος, τὸ διαβολικὸν ψεῦδος καὶ ἡ... στατιστικὴ». Τὰ γενικὰ αὐτὰ μαθήματα ἄλλωστε, διδάσκονται, βαθύτερα ἴσως, καὶ εἰς τὰς χώρας ὑψηλοῦ ἐπιπέδου Μέσης Παιδείας. Θὰ συνιστοῦσα εἰς τὸν κ. Παπανδρέου νὰ ρίψῃ ἓνα βλέμμα εἰς τὸ πρόγραμμα τῶν μαθημάτων τῆς Σχολῆς Νομικῶν καὶ Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν τῶν Παρισίων διὰ νὰ ἴδῃ πόσα μαθήματα «εἰσαγωγικά» καὶ κατὰ βάσιν γενικῆς μορφώσεως περιλαμβάνει. Ἀλλὰ καὶ πόσα ἄλλα μαθήματα ἐπιμορφώσεως δημιουργοῦνται ἐκεῖ κάθε χρόνον.

(*) Σ.Σ. Τὸ μάθημα τοῦ Ἐργατικοῦ Δικαίου καὶ τῆς Κοινωνικῆς Πολιτικῆς ἔχει εἰσαχθῆ εἰς τὴν Βιομηχανικὴν Σχολὴν ἀπὸ τοῦ 1945. Ἡ ἴδια Σχολὴ ἴδρυσεν καὶ τὸ Κέντρον Κοινωνικῶν Σπουδῶν.

Δὲν ἔχω ὁμῶς τὴν πρόθεσιν νὰ ἐξετάσω λεπτομερῶς τὰ μαθήματα τῶν διαφόρων Σχολῶν. Ταῦτα πρέπει νὰ καθορισθοῦν κατόπιν ἐνδελεχοῦς μελέτης τῆς ἑλληνικῆς πραγματικότητος καὶ ὄχι μόνον κατὰ μίμησιν τῶν ἀλλαχοῦ συμβαινόντων.

Τὰ καίρια θέματα τῆς ἐκθέσεως εἶναι, πράγματι, ἄλλο. Καὶ ἐπ' αὐτῶν πρέπει νὰ γίνῃ ἡ συζήτησις. Τὸ πρῶτον θέμα εἶναι ἂν πρέπει νὰ ἰδρυθῆ χωριστὴ Σχολὴ Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον. Καὶ τὸ δεύτερον, ἂν πρέπει νὰ διατηρηθοῦν αἱ ποσάλληλοι Σχολαί, ποὺ ἰδρύθησαν διὰ διαφόρους λόγους, ποὺ ἐσταθεροποιήθησαν καὶ ἠνδρώθησαν κυρίως λόγῳ τοῦ περιορισμοῦ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν εἰσακτέων φοιτητῶν εἰς τὴν Νομικὴν καὶ ποὺ συνεκέντρωσαν διδακτικὰς δυνάμεις, εἰς τὰς ὁποίας τὸ Πανεπιστήμιον ἔκλεισε διὰ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλον λόγον τὴν θύραν. Διότι δὲν πρέπει νὰ παραγνωρίζωμεν αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν. Καὶ ἡ Πάντειος καὶ ἡ Ἀνωτάτη Βιομηχανικὴ εἰς τὸν κλειστὸν ἀριθμὸν ὀφείλου τὴν ἀνάπτυξιν των. Οἱ φοιτηταὶ των εἶναι κατὰ τὴν μεγίστην πλειοψηφίαν σήμερον οἱ μὴ κατορθώσαντες νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν Νομικὴν Σχολὴν. Καὶ διὰ τοῦτο ὁ ἀγὼν τους συνίσταται εἰς τὸ νὰ ἀναγνωρισθοῦν εἰς τὸ πτυχίον τους μερικὰ τουλάχιστον ἐκ τῶν πλεονεκτημάτων τοῦ πτυχίου τῆς Νομικῆς. Εἰς τὸν περιορισμὸν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν εἰσακτέων εἰς τὴν Νομικὴν ὀφείλει ἐπίσης μέγα μέρος τῆς διογκώσεώς της — ὄχι τὸ μέγιστον, διότι καὶ ἐκεῖ ὑπάρχει καὶ ἓνας ἄλλος λόγος, τὸ ἀνίσχυρον τοῦ πτυχίου τῆς μέσης Ἐμπορικῆς Σχολῆς διὰ τὸ Πανεπιστήμιον — καὶ ἡ Ἀνωτάτη Σχολὴ Οἰκονομικῶν καὶ Ἐμπορικῶν Ἐπιστημῶν. Ταῦτα δὲν λέγονται πρὸς ὑποτίμησιν τῶν Σχολῶν αὐτῶν τῶν ὁποίων ἡ προσπάθεια εἶναι ἀξία πάσης προσοχῆς καὶ ἀναγνωρίσεως, ἔτι πλέον καὶ ἐνισχύσεως διότι ἐπιτελοῦν χρήσιμον ἔργον, ἀλλὰ πρὸς στάθμισιν τῆς ψυχολογίας τῶν φοιτητῶν τους, καὶ ἐξήγησιν τῶν ἀντιδράσεων ποὺ προεκάλεσε ἡ ἔκθεσις.

Προτιμῶ νὰ ἀπαντήσω εἰς τὸ δεύτερον ἐρώτημα. Οὔτε σκόπιμος οὔτε δυνατὴ πλέον εἶναι ἡ κατάργησις τῶν Σχολῶν αὐτῶν. Οὔτε δὲ σκέψις πρέπει νὰ γίνῃ νὰ συγκροτηθοῦν αὐταὶ εἰς Ἰδρύματα Δημοσίου Δικαίου τουλάχιστον ὅσα δὲν εἶναι ἤδη. Διότι καὶ δι' αὐτὴν τὴν Πάντειον θὰ ἔπρεπε κάποτε νὰ ἐπανεξετασθῆ ἡ ἐπάνοδος εἰς κατάστασιν συμφωνότερης μὲ τὴν διαθήκην τοῦ μακαρίτου Πάντου, φυσικὰ χωρὶς καμμίαν μεταβολὴν εἰς τὰ δικαιώματα τῶν καθηγητῶν της. Διότι εἶναι πράγματι, ἀρκετὰ κωμικὴ ὑπόθεσις ἡ μὲν Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ Ἀγροτικὴ, ἰδρύματα κατ' ἐξοχὴν ἐξαρτώμενα ἀπὸ τὰ ἀπλᾶ νεύματα τῆς Κυβερνήσεως νὰ εἶναι νομικὰ πρόσωπα «ἰδιωτικοῦ «δικαίου», νὰ εἶναι δὲ νομικὰ πρόσωπα «δημοσίου δικαίου» τὰ Ἀνώτατα Πνευματικὰ Ἰδρύματα, τῶν ὁποίων τὸ βασικὸν χαρακτηριστικὸν πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἀνεξαρτησία. Ἄλλ' οὔτε ὁ περιορισμὸς τοῦ ρόλου τῶν Σχολῶν αὐτῶν εἶναι δυνατός. Ὁ Ἰορδάνης δὲν ὑποστρέφει πρὸς τὰ ὀπίσω ... Θεωρῶ δὲ καὶ ἐντελῶς ἄσκοπον καὶ ἀψυχολόγητον τὴν μετονομασίαν των μὲ ξενοτρόπους ὄρους ποὺ δὲν λέγουν τίποτε διὰ τοὺς Ἕλληνας. Καλῶς ὀνομάζονται σήμερον ὡς ὀνομάζονται καὶ ἡ Πάντειος Ἀνωτάτη Σχολὴ Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν καὶ ἡ Ἀνωτάτη Βιομηχανικὴ Σχολὴ, μολονότι ἡ τελευταία ἀφ' ἧς ἔπαυσε νὰ λέ-

γεται «Σχολή Βιομηχανικῶν Σπουδῶν», ὅπως εἶχεν ἀποκληθῆ κατὰ μετάφρασιν τοῦ Γαλλικοῦ, εἶναι πλέον ἀμετάφραστος εἰς ξένην γλῶσσαν. Προσθήκη μαθημάτων, καλυτέρα ὀργανώσεις, δημιουργία ἐπιλέκτων σπουδαστῶν, μὲ ὅλα τὰ μέσα ποῦ προτείνει ὁ κ. Παπανδρέου, ἰδοῦ τί πρέπει νὰ γίνη ἐν σχέσει καὶ μὲ αὐτάς. Εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἡμποροῦν νὰ ὑπάρχουν κάθε χρόνο εἴκοσι ἕως τριάντα ἄριστα προπαρασκευασμένοι νέοι, οἱ ὅποιοι μαζί μὲ τοὺς ἀποφοίτους τῶν Πανεπιστημίων νὰ ἡμποροῦν νὰ ἀκολουθήσουν ἕνα διετῆ κύκλον ἀνωτέρων οἰκονομικῶν μαθημάτων καὶ ἀπὸ αὐτοὺς πλέον καὶ ὄχι ἀπὸ τὴν μεγάλην μάζαν νὰ βγαίνουν τελικῶς οἱ δέκα ἢ δεκαπέντε κάθε χρόνο ποῦ θὰ ἀποτελέσουν τὰ πραγματικά ἐπιτελεῖα τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τοῦ τόπου.

Φοβοῦμαι ὅτι ἔδωσα σύγχρονως τὴν ἀπάντησιν καὶ εἰς τὸ πρῶτον ἐρώτημα. Ἀντὶ τῆς ἰδρύσεως χωριστῆς Οἰκονομικῆς Σχολῆς, ἡ ὁποία εἶναι ἴσως πρόωρος—εἰς τὴν Γαλίαν δὲν ἔγινε ἀκόμη, μόλις δὲ ἀπὸ τὸ τρέχον ἔτος καθιερώθη τὸ χωριστὸν πτυχίον οἰκονομικῶν ἐπιστημῶν, χορηγούμενον ἀπὸ τὴν Νομικὴν Σχολὴν καὶ περιλαμβάνον πολλὰ κοινὰ μαθήματα μὲ τὸ Νομικὸν τμῆμα καὶ τὸ τμῆμα πολιτικῶν ἐπιστημῶν—θὰ ἔπρεπε μᾶλλον νὰ ἐνισχυθοῦν τὰ οἰκονομικὰ μαθήματα τῆς Νομικῆς Σχολῆς, χωριζομένων τῶν δύο κλάδων εἰς τὸ τρίτον ἢ τὸ τέταρτον ἔτος ὄχι ἐν ὄψει χωριστοῦ πτυχίου διότι τοῦτο ἀπέτυχεν τὸ 1940, ὅταν ἔγινε τὸ τμῆμα πολιτικῶν καὶ οἰκονομικῶν ἐπιστημῶν, ἀλλὰ χωριστῶν ειδικοτήτων εἰς τὸ κοινὸν πτυχίον, ἐπιλεγομένων ἀπὸ τὸν φοιτητὴν καὶ σημειομένων εἰς τὸ πτυχίον του παρεχόντων δὲ εἰς αὐτὸν τὴν δυνατότητα τῆς συμμετοχῆς ἔστω καὶ ἄνευ διαγωνισμοῦ—τὸ τελευταῖον τοῦτο θὰ εἶναι τὸ πρόσθετον πλεονέκτημα τῆς πανεπιστημιακῆς μορφώσεως—εἰς τὸ Ἰνστιτοῦτον Ἐπιμορφώσεως ποῦ ἀναφέρω ἀμέσως κατωτέρω. Φυσικά, τοῦτο προϋποθέτει ἀκόμη καὶ δημιουργίαν θεσμῶν, ποῦ νὰ ἐπιτρέπη τὴν διδασκαλίαν καὶ εἰς ἀνθρώπους τῆς πράξεως ἢ τῆς δράσεως ἔχοντας μὲν διδακτορικὸν δίπλωμα ἢ ἀκαδημαϊκὴν σταδιοδρομίαν, μὴ δυναμένους ὅμως ἢ μὴ θέλοντας νὰ εἶναι δημόσιοι ὑπάλληλοι. Αἱ ἴδιαι δὲ προϋποθέσεις ἀπαιτοῦνται καὶ διὰ τὸ Ἰνστιτοῦτον Ἀνωτάτης Οἰκονομικῆς Ἐπιμορφώσεως ποῦ νομίζω ὅτι πρέπει νὰ γίνη ἀντὶ τῆς Σχολῆς Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν καὶ τοῦ ὁποίου οἱ τυχόν ἰδιαιτεροὶ καθηγηταὶ πρέπει νὰ εἶναι ἰσότιμοι μὲ τοὺς καθηγητὰς τοῦ Πανεπιστημίου.

Ἡ ψυχολογία τοῦ «χαρτιοῦ»...

Οἱ Γάλλοι ἔχουν πολλὰς Σχολὰς Ἀνωτάτης Παιδείας ἀσχέτους μὲ τὸ Πανεπιστήμιον. Ἰδιαιτέρως ὅμως πρέπει νὰ ἀναφέρω τὴν École Normale Supérieure, τὴν École Polytechnique καὶ τὴν École Nationale d'Administration. Καὶ τοῦτο διότι αἱ Σχολαὶ αὐταὶ ἔχουν καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς Πανεπιστημιακῆς καὶ ἐπιτελικῆς ἐπιμορφώσεως ποῦ δὲν ἔχει ἢ ἐν Ἑλλάδι, ἐν τούτοις, τόσο ἐκτιμωμένη ἐλευθέρᾳ Σχολῇ Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν ἢ ὅπως λέγεται σήμερον τὸ Ἰνστιτοῦτον Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀνιδιοτελοῦς ἐρευνῆς ποῦ ἔχει τὸ Collège de France. Κάτι ἀνάλογον πρέ-

πει νὰ κάωμεν καὶ ἡμεῖς διὰ τὰ Οἰκονομικά. "Ἐνα Ἴνστιτούτον—ἢ ὅπως θέλετε νὰ ὀνομασθῆ—Ἀνωτάτης Οἰκονομικῆς Ἐπιμορφώσεως, μὲ διετῆ κύκλον σπουδῶν, μὲ αὐστηρὰς εἰσαγωγικὰς ἐξετάσεις μεταξύ τῶν πτυχιούχων τῶν Ἀνωτάτων Σχολῶν, ἐξαιρουμένων ἴσως τῶν πτυχιούχων τῶν οἰκονομικῶν καὶ νομικῶν ἐπιστημῶν τῶν Πανεπιστημίων Ἀθηνῶν καὶ Θεσσαλονίκης τῶν λαβόντων ὅμως τουλάχιστον λίαν καλῶς, καὶ μὲ ὑποτροφίας τῶν σπουδαστῶν του, τῶν ὁποίων ὁ χρόνος τῆς φοιτήσεως εἰς αὐτὸ νὰ προσμετῶται κατόπιν εἰς τὸν χρόνον ὑπηρεσίας εἰς τὸ Δημόσιον ἢ τὰς Τραπεζάς. Καὶ ἂν εἴκοσι καὶ ἂν δεκαπέντε ἀκόμη διπλωματοῦχοι τοῦ Ἴνστιτούτου αὐτοῦ ἀρχίζου νὰ βγαίνουν ἐτησίως, μετὰ τρία τέσσαρα χρόνια θὰ εἶναι ἀρκετόν. Καὶ τότε θὰ ἡμποροῦμεν, ἂν ἔχωμεν κατορθώσει νὰ σπάσωμεν, γενικώτερα, τὴν ψυχολογίαν τοῦ «χαρτιοῦ» μὲ τὰ μαγικά ἀποτελέσματα τοῦ διορισμοῦ καὶ τῆς σταδιοδρομίας, νὰ σκεφθῶμεν περὶ χωριστῆς Οἰκονομικῆς Σχολῆς.

Δὲν νομίζω ὅτι ὑπάρχουν ἐπιχειρήματα ἐναντίον τῆς λύσεως αὐτῆς. Τὸ ὅτι διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ ἐπέρχεται ἐνδεχομένως παράτασις τῶν σπουδῶν τοῦ θέλοντος νὰ εἰδικευθῆ εἰς τὰ οἰκονομικά δὲν ἀποτελεῖ ἐπιχείρημα, ἰδίως μετὰ τὴν ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσαν προσθήκην τῆς ιδιότητος τοῦ ὑποτρόφου εἰς τὸν φοιτῶντα εἰς τὸ Ἴνστιτούτον. Διεθνῶς, ἄλλωστε, ἐπεκτείνονται αἱ σπουδαί. Εἰς τὴν Νομικὴν Σχολὴν τῶν Παρισίων ὅπου μέχρι πρό τιος ἦτο τριετής ἡ φοίτησις διὰ τὸ πτυχίον καὶ ἐνιαυσία διὰ τὰ διπλώματα Ἀνωτέρων Σπουδῶν, ἦδη ἔγινε τετραετής καὶ ἐνιαυσία, δηλαδὴ ἐν ὄλῳ διὰ τὸν «ἐπιτελικόν»—ἄς υἱοθετήσωμεν τὸν ὄρον—ἐπιστήμονα πενταετής. "Ἄν δὲ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχει—καὶ εἰς ὅλα τὰ Πανεπιστήμια τοῦ Κόσμου ὑπάρχει—καὶ ἡ ὑπόθεσις τῆς δοκιμασίας ἐπὶ διδακτορία, ἡ ὁποία δὲν ἐφτούρισε εἰς τὸν τόπον μας, μεταβληθεῖσα εἰς ἐπεισόδιον καὶ ἐξορκισμόν «μακρυνὰ ἀπὸ ἐλόγου μας» διὰ τοὺς καθηγητάς, καταλήγομεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι καὶ μὲ τὰ δύο πρόσθετα ἔτη πάλιν ὀλιγώτερον χρόνον θὰ καταναλίσκουν οἱ Ἕλληνες διὰ νὰ γίνουν οἰκονομολόγοι.

Ἰσως μάλιστα ὑπάρχει ἡ ἐλπίς, ἂν τὸ Ἴνστιτούτον ὀργανωθῆ ὅπως πρέπει καὶ ἐργασθῆ μὲ τὰ σεμινάρια, τὰς πρακτικὰς του ἀσκήσεις καὶ τὰς συζητήσεις, πού ὀρθότατα ζητεῖ ὁ κ. Παπανδρέου, νὰ δημιουργηθοῦν προϋποθέσεις ὀργανώσεως τῆς ἐπὶ διδακτορίας δοκιμασίας, ὥστε νὰ παρασκευάζη ὁ ὑποψήφιος διδάκτωρ καὶ τὴν διατριβὴν του καθ' ὃν χρόνον φοιτᾷ εἰς τὸ Ἴνστιτούτον. Ἔτσι θὰ ἀρχίσῃ νὰ δημιουργῆται ἡ ἀτμόσφαιρα ἐρεῦνης. Ταυτοχρόνως δὲ θὰ καθίσταται ἐναργὴς ἡ οὐσιαστικὴ ἀνάγκη τῆς μορφώσεως καὶ δὴ—εἰς τὴν συγκεκριμένην περίπτωσιν—τῆς οἰκονομικῆς. Τότε—ὅταν ἀρχίσῃ νὰ διαγράφεται αὐτὴ ἡ πραγματικότης, πρέπει νὰ χωρισθῆ εἰς τμήματα καὶ ἡ Νομικὴ Σχολὴ καὶ ἴσως νὰ συνδυασθοῦν μὲ αὐτὴν καὶ αἱ ἄλλαι σημεριναὶ Σχολαὶ διατηροῦσαι μὲν τὴν ἰδιοτυπίαν των, συνεργαζόμεναι, ὅμως, ὅλαι διὰ τὸν μέγαν σκοπὸν πού εἶναι ἡ πραγματικὰ ἀνωτέρα μόρφωσις τῶν Ἑλλήνων καὶ ὄχι ἀπλῶς τὸ ἓνα ὁποιοδήποτε δίπλωμα. Ἔως τότε ἄς συμπληρώσωμεν μὲ τὰ μαθήματα πού πρέπει τὰς ἄλλας Σχολὰς καὶ ἄς μὴ σκεπτώμεθα οὔτε περὶ νέου Οἰκονομικοῦ Πανεπιστημίου, καὶ δὴ εἰς τὰ περιχώρα τῶν Ἀθηνῶν,

ὅπως διεδόθη—ἄλλο θὰ ἦτο τὸ θέμα ἰδρύσεως τρίτου Πανεπιστημίου, ὄχι δὲ μόνον Οἰκονομικοῦ, μὲ κατεσπαρμένας τὰς Σχολὰς του εἰς Πάτρας, Κέρκυραν, Ρόδον καὶ Κομοτινὴν—οὔτε περὶ ἀχρήστων μετονομασιῶν ποῦ ἀναταραχὴν μόνον προκαλοῦν. Νομίζω ὅτι ἔτσι θὰ κάμωμεν, ἂν τὸ πείραμα ἐπιτύχη καὶ δὲν ἀκολουθήσῃ τὴν τύχην τῶν ἑλληνικῶν φαινομένων, ἕνα μεγάλο βῆμα πρὸς τὰ ἔμπρός. Καὶ νομίζω ὅτι τότε ὁ κ. Παπανδρέου, τοῦ ὁποῦ ἐξετίμησα κατ'ἀξίαν τὴν φιλοσοφικὴν σκέψιν κατὰ τὸ περυσινόν του μάθημα εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, ποδηγετῶν καὶ ὀργανῶνων τὸ Ἰνστιτούτον αὐτό, θὰ ἔχη προσφέρει μεγίστην ὑπηρεσίαν εἰς τὴν μητέρα πατρίδα του. Ἡ ἐπιτυχία τοῦ Ἰνστιτούτου θὰ ἦτο ἕνα πρόκριμα διὰ νὰ τολμήσωμεν περαιτέρω τὴν ἰδρυσιν τῆς ἀπαραιτήτου Ἐπιμορφωτικῆς Σχολῆς Διοικήσεως, ποῦ θὰ καταρτίσῃ δημοσίους ὑπαλλήλους ἀξιότους τοῦ ὀνόματός των καὶ θὰ τοὺς διαφοροποιήσῃ εἰς ἀνωτέρους καὶ κοινούς, ἀποκλείουσα τὸ φαινόμενον ἀπὸ τὸ ὁποῖον πάσχομεν σήμερον, ὁ εἰσερχόμενος ὡς γραφεὺς νὰ ἀρχίζῃ κινούμενος, ἀπὸ τὴν ἐπομένην τῆς ὀψιγενεοῦς ἀποκτήσεως ἑνὸς πτυχίου, διὰ νὰ γίνῃ Γενικὸς Διευθυντής; Τὸ ἔργον αὐτὸ εἶναι ἀξιον μιᾶς ζωῆς καὶ θὰ ἀφίση τὸ ὄνομα τοῦ ἐργάτου του εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν, πολὺ ἀσφαλέστερον ἀπὸ οἵανδήποτε πολιτικὴν ἢ κοινωνικὴν λαμπηδόνα.

Αἱ σκέψεις αὗται δὲν θὰ ἐδίδοντο εἰς τὴν δημοσιότητα ἂν ἀνεφέροντο μόνον εἰς τὴν Οἰκονομικὴν Παιδείαν καὶ δὲν συνηρτῶντο εἰς τὴν σκέψιν τοῦ γράφοντος μὲ τὸ ὅλον πρόβλημα τῆς Ἀνωτάτης Παιδείας. Δὲν εἶναι μόνον ἡ οἰκονομικὴ μὀρφωσις ποῦ χωλαίνει. Ἄλλ' ἡ ἀνακίνησις τοῦ ζητήματος τῆς οἰκονομικῆς παιδείας εἶναι τὸ κέντρισμα διὰ τὴν ἐξέτασιν τοῦ ὅλου θέματος. Ὅλα τὰ κράτη ἀναζητοῦν τὰ τελευταῖα χρόνια τρόπους προσαρμογῆς τῆς Ἀνωτάτης Παιδείας των πρὸς τὰς συγχρόνους συνθήκας. Καὶ ἡ τεχνικὴ μὀρφωσις καὶ ἡ θεωρητικὴ, παντοῦ ἐξετάζονται καὶ μεταρρυθμίζονται. Ὀλόκληρον τεῦχος τοῦ Κοινωνιολογικοῦ Περιοδικοῦ τῆς UNESCO (τόμ. XI, 2), ἀφιερώνεται εἰς τὴν διαρκῶς ἐξελισσομένην διδασκαλίαν τῶν Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν εἰς τὴν Σοβιετικὴν Ἐνωσιν. Καὶ ἐπανεπιλημένως μεταρρυθμίζονται τὰ προγράμματα τῶν Γαλλικῶν Πανεπιστημίων. Οἱ πειραματισμοὶ εἶναι συνεχεῖς διότι καὶ ἡ ἐξέλιξις εἶναι ἀδιάκοπος καὶ αἱ συνθήκαι κάθε τόπου διαφορετικαί. Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀντιθέτως, οὐδεμίαν σοβαρὰ μεταρρυθμίσις ἐπεχειρήθη. Οἱ Ὀργανισμοὶ τῶν Πανεπιστημίων μας παραμένουν εἰς τὴν βᾶσιν των, ὅπως ἦταν πρὸ τριακονταετίας. Εἰς τὴν ἐποχὴν ποῦ ἡμεῖς οἱ νέοι τότε καὶ νεόκοποι καθηγηταὶ εἰς τοὺς ὁποίους ὀφείλεται—δὲν χρειάζεται μετριοφροσύνη—ἡ μοναδικὴ ἄνθησις τῶν νομικῶν καὶ οἰκονομικῶν σπουδῶν, ποῦ ἔγινε εἰς τὸν τόπον μας κατὰ τὴν δεκαετίαν 1930—1940, εὐρίσκαμεν ἤδη τοὺς Ὀργανισμοὺς αὐτοὺς καθυστερημένους! Καὶ δὲν συνετέλεσαν ὀλίγον καὶ οἱ Ὀργανισμοὶ εἰς τὴν ἐπελθοῦσαν παρακμὴν! Ποῦ καὶ ποῦ κατατίθεται, καὶ μετὰ πολλὰς περιπετείας ψηφίζεται, κάποιος νόμος ποῦ ἰδρύει μερικὰς, ἔδρας διὰ κάποιους φίλους τῆς Κυβερνήσεως ἢ τοῦ Ὑπουργοῦ—ἀξιολόγους ἐπιστήμονας ἄλλωστε—κατὰ τῶν ὁποίων ὁμως ἐγείρεται ἡ θύελλα τῶν διαμαρτυριῶν τῶν ἐνεργεῖα Καθηγητῶν. Οὐδενὸς νέου μαθήματος ἢ διδασκαλίας εἰσάγεται χωρὶς τὴν ἔγκρισιν τῶν Σχολῶν, αἱ ὁποῖαι οὐδεμίαν καινοτομίαν δέχονται. Ἡ μόνη οὐσιαστικὴ πρόοδος ἦτο—καὶ μετὰ

πόσας αντιδράσεις! — ή ίδρυσις τῆς Πολυτεχνικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης, κατ' εἰκόνα ὅμως καὶ ὁμοίωσιν τῆς τῶν Ἀθηνῶν καὶ μὲ προσαρμογὴν εἰς τὰ ὑπάρχοντα σχήματα. Ἔχομεν ὅλοι τὴν ἐντύπωσιν ὅτι πρέπει νὰ περιορισθοῦν οἱ ἀναζητοῦντες τὴν ἀνωτάτην μόρφωσιν νέοι, ἐνῶ παντοῦ ἄλλοῦ ἐνισχύονται νὰ τύχουν ἀνωτέρας μορφώσεως, ἔστω καὶ εἰς νυκτερινὰς Σχολὰς ἔστω καὶ δι' ἀλληλογραφίας! Κανεῖς μας δὲν ἐπρόσεξε τὸ ἄρθρον τοῦ γνωστοῦ Γάλλου ἑκαδημαϊκοῦ καὶ διπλωμάτου κ. Φρανσουὰ Πονσὲ εἰς τὸν «Φιγκαρὼ» τῆς 20ῆς Μαρτίου 1961 μὲ τὸν τίτλον «τὸ Πανεπιστήμιον προσαρμόζεται». Τινὲς μάλιστα ἔφθασαν παρ' ἡμῖν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἀφοῦ δὲν ἠμποροῦν νὰ περιορισθοῦν τὰ Γυμνάσια, οὔτε νὰ μετατραποῦν εἰς Τεχνικὰς Σχολὰς, θὰ ἔπρεπε νὰ ὑπάρξῃ καὶ δι' αὐτὰ χαμηλὸς κλειστὸς ἀριθμὸς εἰσακτέων, ὥστε νὰ περιορισθοῦν οἱ σπουδάζοντες. Ἴδου ὁ ἄθλιος σκοπὸς: Ἐπιδιώκοντες τὴν μεταβολὴν τοῦ εἶδους τῆς Παιδείας χωρὶς καὶ νὰ κάμνωμεν τίποτε τὸ οὐσιαστικὸν γλυστράμε «ἀνεπαισθήτως» πρὸς τὸν σκοταδισμόν. Τὰ σχέδια περὶ ὑποτροφῶν, εἰς τὴν βᾶσιν ἔμειναν ἀνενέργητα. Καὶ τὸ μορφωτικὸν ἐπίπεδον τοῦ λαοῦ, δὲν νομίζω ὅτι βαίνει ὑψούμενον.

Ὁ κλειστὸς ἀριθμὸς καὶ ἡ χαμηλὴ στάθμη τῆς Μέσης Παιδείας διαφοροποιεῖ κοινωνικῶς τοὺς σπουδάζοντας. Οἱ οικονομικῶς ἰσχυροὶ πορεύονται πρὸς τὰ Πανεπιστήμια τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ ἡ — ἰδίως ἂν μεταβοῦν εἰς τὸν Νέον Κόσμον — ἀπορροφῶνται ἀπὸ τὸν διαφορετικὸν τρόπον ζωῆς καὶ τὰς μεγάλας διεξόδους πού εὐρίσκουν καὶ χάνονται γιὰ τὴν Ἑλλάδα, ἢ ἐπιστρέφουν ὀπίσω κάποτε διὰ νὰ ἐνταχθοῦν εἰς τὸ ἀριστερὸν τῶν ἄλλων ἂν εἶναι πτωχοὶ ἢ διὰ νὰ διάγουν τὴν μεγάλην ζωὴν μὲ τὰς κομπορρήμονας φιλοδοξίας — ἐκτὸς ἐλαχίστων λαμπρῶν ἐξαίρεσεων — ἂν εἶναι πλούσιοι! Καὶ τοῦτο λέγεται ἑλληνιστὶ «Δημοκρατία».

Ἰνστιτοῦτον Οἰκονομικῆς Ἐπιμορφώσεως

Ἡ σκέψις μου περὶ Ἰνστιτούτου Οἰκονομικῆς Ἐπιμορφώσεως καὶ περὶ Σχολῆς Διοικήσεως, ἠμπορεῖ νὰ ἀποτελέσῃ, ἴσως, εὐρυνόμενη τὴν βᾶσιν μιᾶς ἀναδιοργανώσεως τῆς Ἀνωτάτης Παιδείας. Διὰ τὴν νὰ μὴ ἰδρυθοῦν ἀνάλογα Ἰνστιτοῦτα Νομικῆς, Πολιτικῆς, Κοινωνιολογικῆς, Φιλοσοφικῆς, Φιλολογικῆς, Πολιτιστικῆς ἐπιμορφώσεως — βέβαια μὲ κάποιο σύστημα — πού θὰ ἔχουν καὶ ἄμεσον ἀντίκτυπον εἰς τὴν λειτουργίαν τῶν ὑπαρχουσῶν Σχολῶν διότι θὰ χρειασθῇ ἡ προσθήκη ἐδρῶν, ἀλλὰ καὶ ἔμμεσον ἐπίδρασιν πρὸς τὴν ἀμιλλαν καὶ τὴν συνεργασίαν τῶν Πανεπιστημιακῶν μὲ τὰς ἄλλας Ἀνωτάτας σχολὰς, διότι τὰ Ἰνστιτοῦτα Ἐπιμορφώσεως θὰ συλλέγουν τοὺς καλυτέρους φοιτητὰς ἀπὸ ὅλας.

Πρέπει, ὅμως, νὰ καταλήξω εἰς κάτι συγκεκριμένον. Γνωρίζω τὴν τύχην τῶν Ἐπιτροπῶν εἰς τὸν τόπον μας. Γνωρίζω ὅμως ὅτι καὶ ὅλα ἐξαρτῶνται ἀπὸ ἓνα ἢ δύο ἀνθρώπους. Διὰ τοῦτο νομίζω ὅτι θὰ ἐβοηθῆται εἰς τὴν ἐξέλιξιν ἂν ἐσχηματίζετο μία ἐπιτροπὴ μὲ τὴν ἀποστολὴν νὰ ἐξετάσῃ τὸ πρόβλημα τῆς Ἀνωτάτης Παιδείας εἰς τὰς λεπτομερείας του καὶ νὰ εἰσηγηθῇ ἀμέσως ἐφαρμοσίμους καὶ ἐξελικτικὰς μεταρρυθμίσεις. Ἡ Ἐπιτροπὴ Παιδείας πού ἔλει-

τούργησε τὸ 1958 ἔκαμε μὲν χρήσιμον ἔργον γενικῶς, ὡς πρὸς τὴν Ἀνωτάτην Ἐκπαίδευσιν, ὅμως, ἐλάχιστα ἔκαινοτόμησε. Ὡς παράδειγμα ἄς ἀναφερθῆ ὅτι ἐνῶ προτείνει αὐξησιν τῶν ἐδρῶν, ἰδίως τῶν οἰκονομικῶν μαθημάτων, θέτει, ἐν τούτοις, τὸ ταμπὸν τῶν εἴκοσι ἐδρῶν εἰς κάθε Σχολήν! Ἡ νέα Ἐπιτροπὴ πού προτείνω διὰ μόνην τὴν Ἀνωτάτην Παιδείαν θὰ εἶχε νόημα μόνον ὑπὸ τὰς ἑξῆς προϋποθέσεις :

α) Ὅτι ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῆς δὲν θὰ ἐτίθετο Ὑπάλληλος, ἔστω καὶ Καθηγητὴς Πανεπιστημίου ἢ ἄλλου Ἰδρύματος, ἀναζητῶν καθ' ἡμέραν τὰς ὁδηγίας τοῦ Ὑπουργοῦ, ἀλλὰ προσωπικότης καθολικῆς ἀναγνωρίσεως, ἀναμφισβήτητου ἀνεξαρτησίας γνώμης, γνώστης τῆς ἑλληνικῆς πραγματικότητος καὶ χωρὶς πείσματα εἰς τὰς ἀπόψεις του.

β) Ὅτι θὰ διηρεῖτο εἰς δύο τμήματα, ἓνα τεχνικῆς ἢ ἐφηρμοσμένης καὶ ἓνα θεωρητικῆς ἢ ἀνθρωπίνης Παιδείας, μὲ δύο ἀντιπροέδρους ἐκλεγομένους ἀπὸ τὸν Πρόεδρον τῆς Ἐπιτροπῆς.

γ) Ὅτι τὰ μέλη, ὀλίγα κατ' ἀρχὴν, περὶ τὰ δέκα ἴσως, θὰ εἶχαν καὶ τὴν διάθεσιν καὶ τὴν μόρφωσιν νὰ καταλήξουν εἰς πρακτικὰς προτάσεις, ἐπιλεγόμενα χωρὶς φόβον καὶ χωρὶς πάθος καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὰς πολιτικὰς ἢ κοινωνικὰς τούς δοξασίας. Δὲν ἠμπορῶ νὰ ἀντιληφθῶ π.χ. τοιαύτην ἐπιτροπὴν τεχνικῆς Παιδείας χωρὶς τὸν κ. Ν. Κιτσίκην, βουλευτὴν ἐν τούτοις τῆς Ἀκρας Ἀριστερᾶς καὶ

δ) Ὅτι ὅλοι θὰ ἦσαν σύμφωνοι κατ' ἀρχὴν εἰς μίαν ἐξελικτικὴν μεταρρυθμίσιν χωρὶς ἀποτόμους καὶ ἀμέσους ἀνατροπὰς, εἰς μίαν μεταβολήν, π.χ. ὅπως περίπου αὐτὴν πού ἐπροτάθη ἀνωτέρω διὰ τὴν Οἰκονομικὴν Παιδείαν.

Ἄς ἐπιχειρήσωμεν μίαν φορὰν ἀκόμη — μὲ τὸν νοῦ πλουταίνει ἡ κόρη, μὲ τὸν ὕπνο ἢ ἀκαμάτρα ... — πρὶν ἀποφασίσωμεν ὀριστικῶς ὅτι δὲν εἴμεθα ἱκανοὶ γιὰ τίποτε. Διότι ὑπάρχουν πολλοὶ — πάρα πολλοὶ — πού τὸ πιστεύουν ἤδη αὐτό. Ἄς καταβάλωμεν μίαν ἀκόμη προσπάθειαν εἰς τὸν τομέα τῆς Παιδείας, πού εἶναι ὁ κρίσιμος τομεὺς ἀπὸ τὸν ὅποιον θὰ ἐξαρτηθῆ ἡ ἐπιβίωσις μας ὡς ἔθνος καὶ ἄς ἐλπίσωμεν ὅτι εἰς πείσμα τοῦ λαϊκοῦ ἀποφθέγματος «θὰ διορθώσωμεν τὸ ρωμαίικο ... ».

ΓΡΗΓ. Π. ΚΑΣΙΜΑΤΗΣ